

AIVOJEN AIVOITUKSET

Jukka Häkkinen: *Salaliitot ympärilläni – Miksi totuus ei kiinnosta aivojamme?* SKS, 2023.

PÄIVI KOVANEN

Jukka Häkkisen kirja liittyy joukkoon teoksia, joissa salaliittoteorioita ja niiden syntyä sekä perusteita tutkaillaan. Häkkinen selittää teorioita aivotutkijan näkökulmasta, eli keskittyen havaitsemiseen, ajatteluun ja päätöksentekoon.

Yleistäen voidaan sanoa, että Häkkisen keskeinen viesti on: salaliittoteoreetikot eivät ole harhaisia tai typeriä, ja jokainen voi päätyä salaliittoteorian kehittäjäksi. Nykyaikaa pidetään herkästi salaliittoteorioiden kulta-aikana. Kuitenkin vastaavia kulta-aikoja on ilmennyt vuosikymmeniä erilaisten murrosaikojen ja epävakauden myötä. Näin Häkkinenkin toteaa.

Voi varmaan myös sanoa, että elämme salaliittoteorioiden selitysten kulta-aikaa. Niin monista näkökulmista salaliittoteorioita nyt tulkitaan. Häkkisen teos tuo tähän oman lisänsä. Muita selityksiä tarjoavat kirjoissaan esimerkiksi viestinnän professori **Esa Väliverronen** sekä yhteiskuntatieteiden professori **Pasi Kivioja**.

Väliverronen ajatus on, että alttuteen salaliittoteorioille vaikuttaa ihmisen tapa käsitellä tietoa. Kivioja

puolestaan näkee salaliittoteorioiden taustalla henkilökohtaiset syyt, esim. trauman tai muun elämän myllerryksen. Lisäksi isommat kriisit (sodat, pandemiat) saavat salaliittoteoriat kukoistamaan: tarvitaan selityksiä maailman tapahtumille.

Sivulla 37 Häkkinen määrittelee salaliittoteorian tyypilliset piirteet. Lainaan niitä tiivistetysti: tavoitteita edistetään salassa, näkyvien asioiden takana piileksii todellinen totuus ja asiat eivät voi olla sattumaa. Salaliittoteorioissa on Häkkisen mukaan piirteitä arkipäiväisestä juonittelusta eli selän takana toimimisesta. Useimmat tutkijat eivät kuitenkaan pidä arkista juonittelua salaliittoteorianana. Tutkijan taustansa mukaisesti Häkkinen silti toteaa: aivojen kannalta salaliittoteoriassa ja juonittelussa ei ole suurta eroa.

Tähän päästyään ja jatkossakin hän lisää tekstiinsä niin paljon esimerkkejä, että varsinainen aihe meinaa hukkuu. Erityisesti havaitsemisen, ajattelun ja päätöksenteon yhteydet salaliittoteorioiden kehittelyyn jäävät vähän sekaviksi. Viimemainittuja prosesseja kuvataan viidessä luvussa. Niinpä etenen luvuittain ja yritän löytää salaliittoteorioille altistavat aivot, tai ainakin keskeisen perustelun.

Metsästäjä-keräilijän aivot -luvussa korostuu havaitsemisen merkitys. Havaitseminen esitetään kuitenkin pääsääntöisesti toisessa merkityksessä eli salaliittojen tunnistamisena. Tämä luku on ehkä koko kirjan sekavin. Luvun tiivistys metsästäjä-keräilijän työkalupakiksi kuvaa, kuinka aivot ovat kehittyneet oloissa, joissa on nykyistä enemmän epävarmuutta ja satunnaisuutta. Uhkien tarkkailun ja mahdollisuuksien yliherkkä havaitsemien on tätä perua.

Toisen luvun *Arvailevissa aivoissa* kuvataan, kuinka tehdyistä havainnoista päästään päätöksentekoon. Ja tehtävää hoitaessaan aivot toisinaan vetävät mutkat suoriksi. Toisaalta ihminen ei selviäisi joistakin tilanteista ilman tämän tapaista ennakoitua. Juuri arvailevat aivot eivät ole kiinnostuneet totuudesta, vaan valikoivat tietoa luoden samalla tilannesidonnaisen totuuden.

Tämän luvun kiinnostavin, ehkä myös merkityksellisin, kohta on vahvistusvinouma. Sen kanssa ei ole leikkiminen. Vahvistusvinouma tarkoittaa, että aivot eivät jaksa hakea lisätietoa eivätkä jää pohtimaan vastakkaista tietoa. Jokseenkin hyvä tieto riittää. Vahvistusvinouman katalin vaikutus on, että jää huomaamatta tietoa, joka on vastoin omaa ajattelua. Tällöin jää oma pohdinta ja tiedon lisääminen hyödyntämättä.

Kolmannessa luvussa aiheena ovat *Merkityksiä luovat aivot*. Vasta tässä luvussa oikeastaan on esimerkkejä havaitsemiseen liittyvästä mahdollisuudesta virhetulkintoihin. Merkitysten keskiössä voidaan nähdä oletus, että elävillä olennoilla on mieli ja aikeita. Evolutionaarisesti on järkevää olla muita kohtaan ennakkoluuloinen. Vahvistusvinoumat antavat tilaa stereotyyppioille, luokittelulle sekä totunnaisten ajattelutapojen ylläpitämiselle. Nämä puolestaan tuovat tilan myös vastakkainasetteluille. Taipumus nähdä tapahtumia muiden tavoittelemina asioina, lisää myös alttiutta salaliittotulkintoille.

Tämän vastapainoksi on kuitenkin todettava, että ihmisten on mahdollista tunnistaa omat ennakkoluulonsa muita kohtaan. Vaikka olisikin taipumus jaotteluun meistä ja muista, se ei suoraan tarkoita tavoitetta tai perustetta syrjintään, saati tuhoamiseen.

Neljännän luvun *Hyvänmielen aivot* kuvaa syitä ja lainmukaisuuksia. Kuten Häkkinen kuvailee, syiden keksiminen liittyy sattuman vähättelyyn ja hyvän mielen ylläpitämiseen. Suurilla tapahtumilla on suuri syy, minkä vuoksi juuri ne johtavat herkästi salaliittoteorioihin. Tapahtumien ymmärtäminen on niin merkityksellistä, että hyvän mielen säilyttämiseksi keksitään paljon syitä ja sattuma hylätään. Salaliittoteorioista voi muotoutua osa ihmisen minäkuva, jolloin niistä on vaikea luopua. Oman älykkyyden kokemus on myös huippuluokkaa.

Hyvänmielen aivot tarvitsevat kontrollin tunnetta. Taikauskaisille tavoille johtaa sen myötä saavutettu hallinnan tunne. Toisaalta kontrol-

AIVOJEN AIVOITUKSET

Jukka Häkkinen: Salaliitot ympärilläni – Miksi totuus ei kiinnosta aivojamme? SKS, 2023.

lin tunne voi olla illuusio, jonka ihminen tietoisella tasolla ymmärtää, vaikka toiminnan ja sen selittämisen välillä on ristiriita. Kontrollin tunne voi myös auttaa selviytymään paremmin vaikeista tilanteista ja tapahtumista.

Viides luku päättää kirjan matkan *Salaliittoaivoihin*, ja samalla katsastetaan kirjoittajan omia kokemuksia juonimisesta. Lisäksi katsotaan ideologioiden ja henkisyiden kytkeä salaliittoihin. Häkkinen toteaa, että aivot eivät tee pelkästään tilanteiden automaattista arviointia, vaan tulkitaprosessi on mutkikkaampi. Myöskään teorian syntyä ei voida ennustaa, vaan tutkia siihen johdaneita syitä jälkeenpäin. Lopuksi Häkkinen tarjoaa selviytymisohjeet keskusteluihin salaliittoteoreetikkojen kanssa.

Tämä kirja kannattaa lukea. Välillä esitettyjen salaliittoteorioiden lukuisuus alkaa hengästyttää, varsinkin tekstin alkupuolella. Tämän hengästymisen vastapainoksi Häkkinen esittää tuloksia lukuisista tutkimuksista, niin ihmisen havaitsemiskykyyn kuin muihinkin kognitiivisiin toimintoihin liittyen. Aika ajoin pohdin, ovatko esitetyt asiat suoraan verrannollisia aivojen toimintaan.

Vaikka lähtökohdaksi otetaan evolutionaarinen näkökulma, on sen päälle kerrostunut paksusti kokemusta ja tietoa. Häkkinen viittaa kirjassaan taikauskoon yhtenä salaliittoteorioille altistavana tekijänä. Mielestäni tämä jättää vielä tilaa ajatukselle, että syiden ja seurausten sekä selitysten kehittäminen ei sinänsä tuota salaliittoteoriaa. Vasta oman asian oikeuttaminen ja vahva usko siihen luo salaliittoteorian. **Markus Tiittula** on todennut, että salaliittoteorioihin tarttumisella on tilastollinen yhteys lukuisiin tekijöihin, mm herkkäuskoisuuteen, taikauskoon sekä uskonnollisuuteen.

Omaankaan asiaan ei siis kannata uskoa sokeasti.

Kirjoittaja on Keski-Suomen vapaa-ajattelijain aktiiveja.